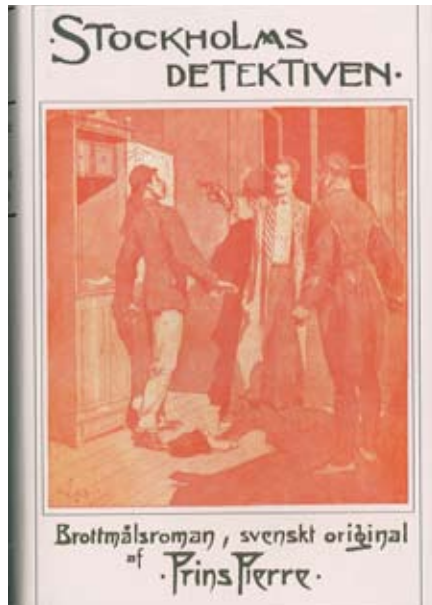

"På trettio dagar!"

av Thomas Böös

Bokomslag till Stockholms-detektiven

*Sveriges första detektivroman utspelar sig i Eskilstuna.
Thomas Böös vid Svenska Deckarbiblioteket
har skrivit om Stockholms-detektiven och sätter
den i sitt historiska sammanhang.*

Här förklaras också vad som gör dess innehåll så speciellt.

30 dagar. Så lång tid begär Fridolf Hammar tjänstledighet från sin tjänst som konstapel vid detektiva polisen i Stockholm för att privatspana i ett misstänkt brott på annan ort.

Fridolf Hammars skapare dolde sig bakom pseudonymen Prins Pierre, då han 1893 publicerade ”brottmålsromanen” Stockholms-detektiven på F. C. Askerbergs förlag i Stockholm. Bakom pseudonymen döljer sig tidningsmannen Johan Fredrik Lindholm, född 1861 i Adolf Fredriks församling i Stockholm. Fredrik Lindholm hade innan Stockholms-detektiven, under pseudonymen Th. Th. skrivit Stackars Vanadis : verklighetstaflor ur de prostituerades lif, under signaturen Phocas Café-studier i Stockholm och under eget namn romanen Tidningsmannen. Lindholms författarskap är präglad av starkt socialt engagemang vilket också genomsyrar hans år 1900 utgivna roman Skuggor : roman ur det moderna samhällslifvet. Inte minst är det prostitution och superi som han ägnar sin motvilja, men man kan ibland i undertoner utläsa viss förståelse för personer som råkat i besvärliga situationer. Båda motiven förekommer även i Stockholms-detektiven.

Bosatte sig i Eskilstuna

Lindholm lämnade Stockholm och bosatte sig 1888 i Eskilstuna, där han verkade som journalist på Eskilstuna-Posten, eller som hans titel i 1893 års adresskalender för Eskilstuna lyder: litteratör. Där framgår även att han är bosatt i gården 119 även uttytt som Kungsgatan 15. 1889 gifter sig Lindholm med Anna Christina Stolt, och paret får 1892 sonen Johan Tage och efter flytten från Eskilstuna 1893 föds dottern Elsa Maria i Landskrona år 1900. Med denna kunskap kan vi konstatera att vad som allmänt är känt som Sveriges första regelrätta detektivroman, Stockholms-detektiven, är skriven i Eskilstuna av en av stadens inbyggare. Och bokens innehåll är också starkt Eskilstuna-anknutet.

Den ort Fridolf Hammar lördagen den 6 december 1890 hos sin kriminalkommisarie begär tjänstledigt för att privatspana i är E-tuna. Denna förkortning av stadsnamnet är det som författaren använder sig av i romanen och den förekommer sextioåtta gånger i texten. Endast en gång skriver han ut hela ortnamnet Eskilstuna. Kan det vara

Stadsfiskalen Johannsons hus vid Rinnmans torg år 1896. Foto: Bernhard Rydström. Eskilstuna stadsmuseums bildarkiv.

för att visa läsaren att även om mycket döljs under andra namn så ska ingen kunna ifrågasätta var romanen verkligen utspelar sig. För en Eskilstunabo på den tiden torde det inte ha varit svårt att känna igen sin stad, även om lokalskildringen är vag och endast består av namngivning av gator och byggnader: Hjulmakaregatan, Wallongatan, järnvägsstationen, stadshotellet etc. För även om aldrig någon Hjulmakaregata funnits, torde ingen i den romanläsande

där arbetsskygga, försupna smeder höll till men även de yrkesstolta smeder som slagits ut av den ökande mekaniseringen i fabriker. När sedan Gap-Sundin uppträder i lokalen är identifikationen av orten fullständig. Vad personkaraktäristiken anbelangar är även den vag: en ”ljuslagd man av medellängd”, mannen hade en ”reslig och välbyggd gestalt” etc. Dock torde stadens borgmästare, i boken kallad Ek, genast ha avslöjats som verklighetens Sixten Alm.

Nuvarande Fristadstorget kallades på 1890-talet för Rinmans torg. Här syns Rinmansmonumentet framför skolan vid den sida av torget där stadshuset senare (1897) uppfördes. Foto: Per G. Åkerblom. Eskilstuna stadsmuseums bildarkiv.

allmänheten ha tvekat om att det rörde sig om Rademachergatan (rademacher, tyska=hjulmakare) och att Wallongatan var täcknamn för Smedjegatan, där verklighetens Eilitz´ nedbrunna fabrik låg, den som i boken kallas den Danielssonska och vars brandsorsak Fridolf Hammar tar på sig att utreda.

Inte heller var Hobergskrogen okänd utan snarare ökad som den utskänkningslokal

Handling baserad på verkliga brott

Handlingen i boken utspelar sig under en femårsperiod som avslutas med en spänning på ort och ställe som Fridolf Hammar genomför i december 1890. Hammar har av privata skäl besökt Eskilstuna och passerar natten mellan den 3 och 4 december 1890 Wallongatan just när branden i Danielssonska fabriken bryter ut. På platsen observerar han en person som definitivt inte borde ha befunnit sig där: den i socie-

tets- och affärskretsar väl sedde och mycket förmögne konsul Felix Brauner boende i en luxuös 18-rumsvåning på Esplanaden d.v.s. Karlavägen i Stockholm. Vad kan väl han ha för ärende nattetid i denna smärre provinsstad? Som Hammar frågar sig i en inre monolog: ”Hvem reser hit för att roa sig?” Knappast en man av Brauners värld. Här börjar det obönhörliga slutet för konsulen och hans bulvan och medskyldige Arnold Lindqvist alias ingenjör Danielsson. Hammar blir deras överman genom ett idogt insamlande av fysiska bevis, brottsplatsundersökning, förhör och infiltration, och båda kan därigenom snärjas och rättvisa utkrävas. En period av ca fem år har då gått till ända sedan Brauner fått Lindqvist/Danielsson i sitt våld efter att ha underlåtit att polisanmäla honom efter ett inbrott på Brauners kontor. Därefter skildras mångordigt Lindqvists kärleksförhållande med demimonden Nora Gullbrand som dock hellre låter sig underhållas av den betydligt mer välbärgade Brauner. Den äre- och penninggiriga Nora och hennes dubiösa metoder att förvärva såväl det ena som det andra, och hennes uppgång och fall som hålldam i olika sociala skikt, är grunden till hela historien. Hennes sista offer är den oskuldsfulle Ivar Granberg vars välgörare Fridolf Hammar är.

Hammar får Granberg att lämna Stockholm för att komma ur Noras klor och ordnar arbete och bostad åt honom i Eskilstuna. Det är under ett besök hos Ivar som Hammar kommer att observera Felix Brauner intill platsen för den brinnande Danielssonska fabriken och som får hela historien att rulla igång. Efter det att Arnold Lindqvist ertappats under inbrottet i Brauners kassaskåp, förmår denne Arnold att som bulvan bygga upp en mekanisk fabrik i Eskilstuna, vars vinst används för Brauners utsvävande leverne i huvudstaden. Lindqvist påstås ha utvandrat till Brasilien men uppstår som ingenjör Danielsson och välbeställd industridkare i Eskilstuna. När den ekonomiska bubblan håller på att spricka tar man till mordbrand i ett försök att få ut försäkringsbeloppet. Tidigare har man använt sig av ett annat slag av försäkringsbedrägeri som har ett betydligt högre straffvärde. Man har låtit livförsäkra redan lungsjuka arbetare, satt sig själva som förmånstagare och sedan medvetet utsatt dem för undermåliga arbetsförhållanden som snart resulterat i de anställdas död till ekonomisk fördel för kumpanerna. Författaren jämför dessa brott med mord. I verklighetens Eskilstuna har motsvarande brott varit en realitet. 1899 dömdes stadsläkare Pallin och ett flertal mer eller mindre namnkunniga medbor-

Borgmästargården i Eskilstuna år 1890. Foto: Gustaf Willman. Eskilstuna stadsmuseums bildarkiv.

gare i staden till längre och kortare straff för inblandning i den livförsäkringshärva som avslöjats. Bedrägerierna hade pågått under många år och skandalen var total. Att Fredrik Lindholm redan 1893 i sin bok antyder att denna form av brottslighet förekom så tidigt som 1890 är intressant.

Våldsam brand

Branden i den i romanen kallade Danielssonska fabriken har också den sin verklighetsbakgrund. Andra kapitlet inleds: ”Natten mellan ... den 3 och 4 december 1890 nedbrann den stora Danielssonska fabriken i E-tuna”. Kunde detta vara med verkligheten överensstämmande eller har författaren dolt en annan brand vid annat tillfälle i uppgiften? Gåtan visade sig

ligga i fabriksnamnet inte i datumet. På Eskilstuna-Postens förstasida morgonen den 4 december 1890 läser man rubriken: ”Eilitz'ska fabriken nedbrunnen” och därefter följer en målande beskrivning av eldsvådans upptäckt och förlopp. Branden, som upptäcktes vid halvtvåtiden på natten av en herr Danielsson, fick ett häftigt förlopp och överensstämmer väl med brandskildringen i romanen. Redan tidigt påföljande dag påbörjades polisförhör med såväl fabriksägare Eilitz och andra anställda vid fabriken som allmänheten. Den nattliga branden hade samlat en stor åskådarskara som beundrade det mäktiga skådespelet. Fredrik Lindholm visste vad han talade om då han lät Fridolf Hammar fundera över stadens brist på allmänna nöjen.

Drottningsgatan på 1890-talet. Här och i närheten rörde sig Stockholmsdetektiven i den klassiska brottmålsromanen. Foto: Per G. Åkerblom. Eskilstuna stadsmuseums bildarkiv.

Om Eilitz haft något med branden att skaffa eller någon sanning låg i Lindholms skildring av livförsäkringsbedrägerierna vet vi inte men även om misstankar förelåg undgick han rannsaking och emigrerade sedermera till Amerika. Men Lindholm hade satt fingret på en öm punkt bland bedrägliga personer i den lilla staden. Säkert hade författaren upptäckt oegentligheterna med livförsäkringarna och velat sprida kunskapen om dem. Vad vore väl lämpligare än att under pseudonym göra det i en ”brottmålsroman” från E-tuna med namn på personer och gator lätt maskerade, men där naturligtvis eventuellt inblandade väl kände igen sig. Och nog verkar det knappast vara av en slump som Fredrik Lindholm med hustru och barn i november 1893, samma höst som boken kom ut, lämnar Eskilstuna och slår sig ned ungefär så långt bort från staden som det är möjligt, nämligen i Landskrona där han blir en uppburn och framgångsrik medborgare, men det är en annan historia.

Sveriges första deckare med en ”vanlig” polis

Vad är det då som gör Stockholms-detektiven så speciell? Böcker med kriminellt innehåll var förvisso inte ovanliga. Kolportageromaner innehållande kärlek och död var vanligt förekommande och kriminella gåtor fanns publicerade men här framträder en helt vanlig polis tillhörande den detektiva polisen i Stockholm och löser ett brott med de hjälpmedel som stod en 1890-talspolis till buds: insamling av bevisföremål, brottsplatsundersökning, förhör, spaning etc. Han är inte den övermänniskofigur som, alltsedan Arthur Conan Doyles historier om superdetektiven Sherlock Holmes börjat utges i Sverige 1891, står som modell för svenska detektiver långt fram på 1930-talet. Vi möter i Fridolf Hammar en hårt arbetande yrkesman i ett ”besvärligt och mödosamt yrke”, som han uttrycker det för sin skyddsling Ivar Granberg i en

lång utläggning om att vara detektiv. Han vänder sig emot de utländska kriminalromanernas glorifiering av detektiven som inte är med verkligheten överensstämmande: ”romandektiven är en sagolik företeelse”, men i verkligheten är ”detektiven ... långt ifrån allvetande och allsmäktig”. Han beskriver för Ivar sin vardag där de stora omskrivna brotten saknas och han i stället arbetar med ”brott, så små att allmänheten ej bevärdigar dem med en tanke ens”.

Hammar påpekar att man bara känner till ”de utländska af romanerna förevigade detektiva poliserna”. Hittills har ”ingen ansett det lönt att taga Stockholmsdetektiven till hjelte i en roman”. Och ändå har Fridolf Hammar ”varit i tillfälle att bevitna så många verkligen underbara prof på hufvudstadsdetektivens skarpsinne och späningsförmåga, att de kunde gifva stoff åt ett helt kriminalbibliotek”. Men vem som helst kan inte bli detektiv. Till det fordras åtskilligt: ”omutlig pligtkänsla, den största sjelfförsakelse, ett okufligt mod, energi och ett englalikt tålmod”. Som om inte detta var nog fordras av en god detektiv: ”föreställningskonst, skarpsinne, kombinationsförmåga, vana att uppträda i hvilka sällskap som helst, en vidsträckt person- och lokalkännedom och ett underlag af icke så få skolkunskaper”.

Det är detta som ger Prins Pierre Stockholms-detektiven en särställning i den svenska kriminallitteraturen. Vi kan bara beklaga att inte Fredrik Lindholm ytterligare lät Fridolf Hammar ösa ur sin stora detektiva erfarenhet, något han nästan lovade: ”Kanhända jag framledes kommer att berätta ett och annat för er ur min egen praktik”. Men så blev det inte.

Fotografierna till texten är samtliga hämtade från Eskilstuna stadsmuseums bildarkiv från tiden kring Stockholms-detektivens tillkomst. I dessa miljöer rörde sig den fiktive detektiven när han sökte ledtrådar för att binda gärningsmännen vid de begånga brotten.